

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۲۷، تابستان ۱۳۹۷

وصول مقاله: ۱۳۹۶/۳/۵

تأیید نهایی: ۱۳۹۶/۹/۹

صفحات: ۱۲۸ - ۱۱۱

ارزیابی نقش و تأثیر عوامل سیاسی - قانونی در شکل‌گیری دولت محلی در ایران بر اساس تفکر سیستمی

نرگس حجی‌پناه^۱، دکتر سید هادی زرقانی^۲، دکتر امیدعلی خوارزمی^۳

چکیده

سازماندهی سیاسی فضا و تمرکززدایی، از موضوعات مطرح در حوزه مطالعات جغرافیای سیاسی به‌شمار می‌آیند. امروزه گرایش فزاینده‌ای به اجرای سیاست‌های تمرکززدایی در بیشتر کشورهای دنیا مشاهده می‌شود و حکومت‌ها ناگزیر از ایجاد و به‌رسمیت‌شناختن سازمان‌ها و نهادهای سطح محلی به‌عنوان جزء ساختاری حکومت هستند. این مقاله به بررسی سیستمی نقش عوامل سیاسی - قانونی در شکل‌گیری دولت محلی با تأکید بر کشور ایران پرداخته است و با توجه به کارآمدی روش تفکر سیستمی در مطالعات حوزه علوم اجتماعی، این پژوهش بر مبنای روش تفکر سیستمی انجام شده است. پژوهش حاضر به‌لحاظ هدف، کاربردی و براساس ماهیت و روش، توصیفی - تحلیلی و استنباطی محسوب می‌شود. گردآوری اطلاعات به دو صورت مطالعه کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است که برای گردآوری اطلاعات در مطالعه میدانی از دو روش کمی (پرسشنامه‌ای) و کیفی (مصاحبه با روش گلوله برفی)، برای ارزیابی میزان تأثیر عوامل سیاسی - قانونی در شکل‌گیری دولت محلی در ایران از آزمون t تک‌نمونه با استفاده از نرم‌افزار SPSS، برای اولویت‌بندی میزان تأثیر هر یک از عوامل مربوط به بُعد سیاسی - قانونی از آزمون فریدمن SPSS، برای رسم دیاگرام‌های علی و معلولی براساس تفکر سیستمی از نرم‌افزار Vensim و برای تکمیل سیستم نهایی از روش مصاحبه استفاده شده است. با توجه به نتایج تحقیق حاضر، شکل‌گیری دولت محلی یک ضرورت رو به گسترش و شیوه‌ای نوین و کارآمد برای مقابله با مشکلات در بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه است که کشور ایران نیز از این بحث مستثنی نیست. در این راه تفکر سیستمی به‌عنوان روشی کارآمد برای مباحث مدیریتی به‌خصوص بحث دولت محلی باید مورد توجه قرار گیرد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میزان تأثیر عوامل سیاسی - قانونی برای شکل‌گیری دولت محلی در ایران خیلی زیاد است و وضعیت موجود این بُعد برای شکل‌گیری دولت محلی در ایران خیلی ضعیف ارزیابی می‌شود. علاوه بر این، براساس نتایج تحلیل‌های کمی و کیفی در بین عوامل مؤثر سیاسی - قانونی؛ خدمات‌رسانی کارآمد، وجود بوروکراسی شدید و ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی در شکل‌گیری دولت محلی در ایران، در اولویت قرار دارند. کلید واژگان: ایران، سیاسی - قانونی، دولت محلی، تفکر سیستمی.

۱- nargeshajipanah68@gmail.com

۲- h-zarghani@um.ac.ir

۳- omid_kharazmi@yahoo.com

۱- دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد

۲- دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسؤل)

۳- استادیار مدیریت شهری، دانشگاه فردوسی مشهد

۱- مقدمه و بیان مسئله

در حال حاضر کمتر کشوری در جهان یافت می‌شود که به اهمیت سازمان‌های محلی پی نبرده باشد (شکیبا مقدم، ۱۳۸۴: ۱۹۳). دولت محلی واقعیتی انکارناپذیر و دارای علت وجودی قوی و پایدار برای اداره امور عمومی محلی بوده و وجه اشتراک همه مکاتب فلسفی - سیاسی به حساب می‌آید. این پدیده جغرافیای سیاسی در مفهوم واقعی خودش مبتنی بر اصول دموکراتیک برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری از پایین به بالا و دارای رابطه افقی قدرت با سایر سطوح قدرت است (ویسی، ۱۳۹۲: ۳). در طول دو دهه گذشته، بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه به سیاست‌های تمرکززدایی روی آورده و به نوعی تمرکززدایی را اعمال کرده‌اند (معلمی، ۱۳۸۹: ۱۰۶). به دلیل اهمیت سازماندهی سیاسی فضا در توسعه کشورها، دولت‌ها نسبت به تقسیم فضای سرزمینی خود به شکل مناسب جدیت خاصی دارند. سطح اختیارات و قدرت تصمیم‌گیری و کارکرد سیاسی واحدهای تقسیمات درون کشور تابع نوع دولت و سیستم سیاسی در سطح ملی است. در سیستم‌های متمرکز و یکپارچه مانند ایران، اقتدار واحدهای فضایی درون کشور محدود بوده و تابع قبض و بسط اختیارات دولت مرکزی است (احمدی‌پور و منصوریان، ۱۳۸۵: ۶۳). امروزه در بحث تمرکززدایی و انجام خدمات بهتر هم از لحاظ کیفی و کمی و هم برای توسعه در یک کشور، تشکیل دولت‌های محلی بحثی غیرقابل اجتناب است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۷: ۴۳۰-۴۲۹) همچنین مشکلات جوامع انسانی و سازمان‌ها روز به روز پیچیده‌تر و حل آن‌ها نیازمند تفکر بهتر است. موارد فراوانی وجود دارد که تلاش مدیران و مسئولان برای حل یک مشکل، فقط باعث تسکین آن شده و پس از مدت کوتاهی وضعیت مانند قبل شده یا منجر به ایجاد مشکلاتی بزرگ‌تر و بدتر شده است. رویکرد سیستمی، مدعی ارائه روشی برای برخورد اصولی‌تر با پیچیدگی‌های دنیای کنونی است (مختاری، ۱۳۸۸: ۱)؛ بنابراین برای شناخت و تحلیل موضوعات مدیریتی، به ویژه مدیریت

حکومت و دولت‌های محلی، بدون شک «نگرش سیستمی» بهترین و کارآمدترین رویکرد است (مقیم، ۱۳۹۰: ۱۰۷). عوامل و زمینه‌های شکل‌گیری دولت محلی از زیرساخت‌های کلی مانند عوامل جغرافیایی، سیاسی-قانونی، اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی تشکیل شده است. برای ایجاد هر کدام از این زیرساخت‌ها نیز مجموعه‌ای از عوامل مختلف وجود دارد که بررسی همه‌جانبه آن الزامی است. با توجه با مطالب فوق‌الذکر، امروزه دولت محلی به واقعیت و ضرورت رو به گسترشی در جهان تبدیل شده است که برای شناخت مؤثر دولت‌های محلی، آن را بایستی به عنوان یک سیستم مورد تجزیه و تحلیل قرارداد. در این مقاله تلاش شده است تا عوامل مؤثر سیاسی-قانونی در شکل‌گیری دولت محلی در ایران شناسایی و اولویت‌بندی این عوامل از دیدگاه صاحب‌نظران و اندیشمندان دولت محلی و در نهایت چگونگی تأثیر عوامل مؤثر سیاسی-قانونی در شکل‌گیری دولت محلی در ایران در قالب تفکر سیستمی با کمک نرم‌افزار Vensim مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

۲- روش تحقیق

تحقیق حاضر برای ارزیابی نقش عوامل سیاسی-قانونی در شکل‌گیری دولت محلی در ایران با استفاده از تفکر سیستمی تأکید دارد. این پژوهش از نظر نتیجه، کاربردی و از نظر هدف، اکتشافی است. پژوهش حاضر به منظور شناسایی و اولویت‌بندی عوامل سیاسی-قانونی مؤثر در شکل‌گیری دولت محلی و بررسی ارتباط آن‌ها در قالب تفکر سیستمی سامان یافته است. در این راستا، ابتدا با مطالعات کتابخانه‌ای عوامل مؤثر بر شکل‌گیری دولت محلی در ایران مشخص و تعیین شده است. در ادامه تلاش شده است با مطالعات کمی و کیفی، اولویت این عوامل تعیین شود. در روش کمی از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شده است که بر مبنای طیف لیکرت از ۱ (خیلی کم) تا ۵ (خیلی زیاد) درجه‌بندی شده است. پایایی پرسشنامه از طریق آلفای

شهروندان قرار دارد و اجازه مشارکت مستقیم شهروندان به درجات بالاتر را به آن‌ها می‌دهد (Gamper & Palermo, 2011: 3) و فرصت‌های زیادی را برای شهروندان به‌منظور مشارکت در تنظیم و ایجاد سیاست‌های محلی فراهم می‌کند (Mamedova & et al, 2007: 5). در واقع محلی‌شدن برخی امور و عدم ارتباط مستقیم آن‌ها با حاکمیت ملی حساسیت و اشتیاق دولت مرکزی را نسبت به این امور به نحو قابل‌توجهی کاهش خواهد داد. انتقال قدرت تحت‌عنوان نظام سیاسی محلی در راستای مشارکت‌پذیری مردم در مدیریت سرزمینی‌شان حرکت به سوی یک جامعه مدنی را نوید می‌بخشد؛ از این رو نظام سیاسی ناحیه با تفویض برخی اختیارات به‌طور نسبی و محلی به مردم نواحی مختلف از یک سو می‌تواند در ساکنان این نواحی حس علاقه‌مندی به مکان تحت‌زیست خود و تلاش برای سرمایه‌گذاری و توسعه تحت حمایت دولت مرکزی را افزایش دهد و از سوی دیگر به‌منظور ایفای نقش‌های هم‌تکمیلی در بین نواحی، زمینه مساعدی برای تعاملات فرهنگی، سیاسی و اقتصادی شکل خواهد گرفت و فواصل اجتماعی - سیاسی میان نواحی با گسترش و تعمیق این روابط کوتاه‌تر خواهد شد و کارکردهای گوناگون استان‌ها و روابط متقابل آن‌ها یک‌پارچگی و ادغام ملی را در پی خواهد داشت (میرحیدر، ذکی، ۱۳۸۱: ۶۲). در عصر حاضر، دولت محلی به واقعیتی انکارناپذیر و ضرورتی رو به گسترش در ساختار سیاسی کشورها تبدیل شده است، دلیل این مدعا آن است که دولت محلی حتی در قانون اساسی فدراسیون‌های قدیمی به رسمیت شناخته نمی‌شد، حال آنکه در پنج دهه اخیر به صورت‌های مختلف از حمایت قانون اساسی برخوردار شده است (Steytler, 2006: 3).

۳-۲- بررسی عوامل سیاسی - قانونی مؤثر در پیاده‌سازی دولت محلی

پیاده‌سازی دولت محلی یک فعالیت یک‌شبه نیست و همچنین نسخه‌برداری از تجربه موفق کشورهای دیگر به‌هیچ‌وجه توصیه نمی‌شود؛ چراکه در این زمینه هیچ

کروناخ تعیین شد. چنانچه ضریب آلفای کروناخ برای یک مقیاس بیش از ۰/۷ محاسبه شود، پایایی آن مقیاس مطلوب ارزیابی می‌شود. ضریب آلفای کروناخ در این پژوهش ۰/۸ محاسبه شد؛ بنابراین پایایی پرسش‌نامه مطلوب ارزیابی شده است و روایی آن نیز با قضاوت کارشناسان و همچنین پوشش کامل مبنای نظری تأیید شده است. از نرم‌افزار spss در تحلیل داده‌ها استفاده شده است و آزمون‌های استنباطی نظیر t- test و فریدمن به کار گرفته شده است. نمونه کمی شامل ۴۰ نفر از کارشناسان خبره مرتبط با موضوع دولت محلی است. همچنین برای جمع‌آوری اطلاعات کیفی از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. این مصاحبه‌ها با ۷ نفر از صاحب‌نظران در حوزه دولت محلی به روش گلوله‌برفی انجام شده است و اطلاعات به‌دست‌آمده از آن نیز بر مبنای آنالیز موضوعی و کدبندی تحلیل شد. نتیجه این مرحله در جهت تکمیل نتایج پرسشنامه و همچنین تحلیل چالش‌ها و ارزیابی عوامل سیاسی - قانونی مؤثر در شکل‌گیری دولت محلی در ایران بود که در نهایت نتیجه بر مبنای تفکر سیستمی و از طریق نرم‌افزار Vensim مورد بررسی قرار گرفت.

۳- مبانی نظری

۳-۱- دولت محلی

دولت محلی به‌لحاظ مفهومی، سازه‌ای سیاسی - اداری است که نتیجه فرایند توزیع فضایی قدرت سیاسی است و به‌وسیله حکومت مرکزی پدید می‌آید. به‌عبارتی، فرایندی است که موجب می‌شود تصمیم‌گیری، اجرا و نظارت درباره امور محلی در چهارچوب سیاست‌های کلی حکومت مرکزی به نهادها و سازمان‌های مردمی نظیر شوراهای، انجمن‌ها، نهادهای مدنی و نهادهای داوری و ریش‌سفیدان و همچنین مقامات و نهادهای حکومتی محلی نظیر فرمانداری، بخشداری، ادارات دولتی، واگذار شود (حافظ نیا و کاویانی راد، ۱۳۸۸: ۳۶). علاوه بر این، دولت محلی، بخشی از دولت است که در سطح بسیار نزدیکی به

با ظهور کاستی‌ها در نظام تمرکزگرا و عدم‌پاسخ‌گویی مناسب به نیازهای محلی و مردمی، حکومت‌های مرکزی دچار بحران مشروعیت شدند؛ از این‌رو حکومت‌ها تلاش کردند تا از رهگذر تمرکززدایی و محلی‌شدن، مجدداً مشروعیت حکومت را به دست آورند؛ به‌همین منظور در سال‌های اخیر بسیاری از نظریه‌های علوم انسانی و اجتماعی متکی بر مفاهیم حقوق شهروندی، دانش بومی، برنامه‌ریزی محله‌مبنا، تصمیم‌گیری پایین به بالا، دولت حداقلی، دخالت حداقلی دولت در امور محلی و اداره کردن مطلوب بیان شده است. در واقع هدف اصلی این نظریه‌ها این است که تصمیم‌گیری امور محلی باید از درون جامعه محلی باشد، نه آنکه از بیرون تحمیل شود. یکی از نهادها و سازمان‌های که می‌تواند تا حد زیادی مفاهیم یاد شده را پوشش دهد، دولت محلی است. این پدیده در مفهوم مدرن نهادی است که براساس قانون اساسی و مصوبات نهادهای عالی‌رتبه حکومتی یا قانون ایالتی، در مقیاس محله، روستا، شهر، کلان‌شهر و ناحیه تشکیل می‌شود و اعضای آن برپایه اراده شهروندان طی فرایندهای دموکراتیک به‌صورت مستقیم از جانب مردم محل انتخاب می‌شوند تا با تصمیم‌گیری و نظارت بر امور عمومی محلی و استفاده از ظرفیت‌های محلی به دنبال حداکثر توسعه و رفاه باشند (ویسی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۰).

۲- افزایش بوروکراسی

یکی از مشکلات اصلی که در نتیجه تمرکز بیش از حد قدرت در دست حکومت مرکزی به وجود می‌آید و مانع مهمی بر سر راه توسعه است، مسئله «بوروکراسی» زائد اداری و گسترش روزافزون آن است. «بوروکراسی» به معنی عدم کارایی سازمان و تمرکز امور در سازمان‌های بزرگ و در وسعت حکومت‌های مرکزی است. اجرای سیاست عدم‌تمرکز و ایجاد سازمان‌های محلی باعث می‌شود که امور هر ناحیه معمولاً با توجه به امکانات و رعایت پاره‌ای مقتضیات دیگر محلی اداره شود و برنامه‌ها با در نظر گرفتن امکانات محلی تنظیم شود؛ از این‌رو مصارف بودجه کشور تا حدی کاهش می‌یابد و بوروکراسی موجود نیز از بین برود (طاهری،

«مدل ازپیش‌ساخته‌ای» وجود ندارد و هر کشوری باید براساس مقتضیات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی و جمعیت‌شناختی خود، ابعاد دولت محلی را سامان داده و کارآیی مدیریت را در درون دولت محلی افزایش دهد. دولت‌های محلی باید براساس الگوی استراتژیک منحصربه‌فرد خودشان شکل گرفته و متکامل شوند (مقیمی، ۱۳۹۰: ۱۱۹). در این بخش به مهم‌ترین عوامل و زمینه‌های مؤثر در پیاده‌سازی دولت محلی که در قالب پژوهش‌های مختلف توسط اندیشمندان بررسی شده به اختصار اشاره می‌شود: نتایج تحقیقات مختلف نشان می‌دهد، در استقرار و میزان موفقیت دولت و نهادهای سطح محلی عوامل و زمینه‌های مختلف محیطی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی نقش دارند. این عوامل متناسب با ویژگی‌های طبیعی، اقتصادی، سیاسی کشور موردنظر نقش و تأثیر متفاوتی دارند و به عبارت دقیق‌تر، در استقرار و پیاده‌سازی دولت محلی در قالب سازمان‌ها و نهادهای سطح محلی، هر کدام از این عوامل وزن و جایگاه متفاوتی دارند. مروری بر پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد، مهم‌ترین عوامل و زمینه‌های مؤثر در استقرار و شکل‌گیری دولت محلی را در قالب چهار دسته عوامل جغرافیایی (اعظمی و دبیری، ۱۳۹۰؛ میرحیدر و ذکی، ۱۳۸۱)؛ اقتصادی-مالی (معلمی، ۱۳۸۹؛ سامتی و همکاران، ۱۳۸۶)؛ سیاسی-قانونی (قالیباف و شوشتری، ۱۳۹۲؛ حافظ‌نیا و قالیباف، ۱۳۸۰) و فرهنگی-اجتماعی (پورموسوی و همکاران، ۱۳۸۷؛ میرحیدر و ذکی، ۱۳۸۱) می‌توان تقسیم‌بندی کرد. مقاله حاضر به شناسایی عوامل مؤثر در شکل‌گیری دولت محلی در زمینه سیاسی-قانونی می‌پردازد.

۳-۲-۱- عوامل سیاسی - قانونی

در زمینه سیاسی-قانونی عوامل زیر را می‌توان مطرح کرد:

۱- ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی نه بیرون از آن

ایران دارای شکلی شبیه به یک متوازی الاضلاع ناموزون است؛ نتیجهٔ چنین شکلی آن است که ایجاد یک مرکز هندسی که فاصلهٔ آن تا کلیهٔ نقاط مرزی تقریباً به یک اندازه باشد، ممکن نیست. چنانچه دو استان آذربایجان در شمال غربی ایران و سیستان و بلوچستان در منتهی‌الیه جنوب شرقی کشور نسبت به هم و همچنین نسبت به تهران که مرکز سیاسی است، از سایر استان‌ها دورافتاده‌تر هستند (میرحیدر و ذکی، ۱۳۸۱: ۵۵-۵۶). با توجه به مطالب مذکور، عواملی مانند وسعت زیاد، ناهمواری‌ها و شکل هندسی کشور، خدمات‌رسانی به‌موقع به مردم را در سراسر کشور به مشکل جدی روبه‌رو می‌کند؛ به همین دلیل کشور نیاز به یک سازمان‌دهی صحیح برای خدمات‌رسانی به‌موقع به مردم دارد که با توزیع فضایی قدرت و ایجاد نهادهای محلی - مردمی که موردتوجه تمام نظام‌های سیاسی است، باعث تأمین خدمات و امکانات برای مناطق نیازمند و تسهیل حاکمیت دولت تا پایین‌تر سطح سیاسی می‌شوند و می‌تواند به تقویت روحیهٔ مشارکت عمومی و ایجاد فضایی امن برای ساکنان نواحی و گسترش حاکمیت دولت منجر شود. در خدمات‌رسانی کارآمد، عواملی مانند شکل ناهمواری‌ها، وسعت زیاد، شکل هندسی کشور و... می‌تواند تأثیرگذار باشد و با توجه به شکل ناهمواری‌ها در ایران (کوهستان‌های حجیم و طولیل، دشت‌های بزرگ و بیابان‌هایی وسیع و جلگه‌های و چاله‌ها و...) به‌همراه وسعت زیاد ایران جابه‌جایی داخلی را مشکل ساخته و به پاره‌پاره‌شدن کشور تا قرن حاضر کمک کرده است (همان: ۵۴).

۴- فرهنگ سیاسی مردم

فرهنگ سیاسی بخش ناخودآگاه ذهن را دربرمی‌گیرد که طی زمان حتی از دورهٔ کودکی از طریق خانوادهٔ نظام آموزشی فرهنگ عمومی و ماهیت نظام سیاسی به فرد منتقل می‌شود و نظام کنش-واکنش او را نسبت به پدیده‌های سیاسی شکل می‌دهد. بخارایی (۱۳۸۱) «اثرگذاری باورهای مذهبی به‌مثابهٔ هستهٔ مرکزی نظام فرهنگی در نگرش و بینش هر فرد

۱۳۷۵: ۱۳۸). به‌طوری که اگر در مناطق مختلف یک کشور به مردم هر منطقه در اموری که مربوط به محل آنان است آزادی و اختیار و قدرت تصمیم‌گیری داده شود، پایه‌های کاغذبازی و تمرکز اداری به هم می‌ریزد. بوروکراسی در مفهوم عدم‌کارایی سازمان و تمرکز اداری تعدیل می‌شود (همان: ۱۳۷). بوروکراسی به‌مثابهٔ تبلور تمرکز قدرت سیاسی و اداری، برخلاف هدف آرمانی و نوع عالی خویش، مانعی در مسیر کارایی ساختار سیاسی و توان پاسخگویی آن به شهروندان است و تمرکززدایی در این راستا به مقابله با این ویژگی متبلور در بوروکراسی می‌پردازد؛ به‌طوری که تمرکززدایی، هم به کارایی حکومت و هم به هماهنگی سیاسی کمک می‌کند (مدیرشانه‌چی، ۱۳۷۹: ۳۸). تمرکززدایی می‌تواند به کاهش بوروکراسی بیانجامد و حساسیت حکومت را به شرایط و نیازهای محلی افزایش دهد. همچنین به افزایش گسترهٔ خدمات‌رسانی وزارتخانهٔ دولتی منجر می‌شود. از سویی باعث می‌شود دولت مرکزی بیشتر به امر سیاست‌گذاری‌های راهبردی متمرکز شود و برنامه‌های محلی به‌طور اثربخش‌تری اجرا می‌شوند و ساکنان محلی مشارکت بیشتری در تصمیم‌گیری خواهند داشت. این ثبات سیاسی و وحدت ملی را ارتقاء می‌دهد (قبادی، ۱۳۹۱: ۶۲).

۳- خدمات‌رسانی کارآمد

ارتباطات تأثیری بسزا بر روند ملت‌سازی دارد. ارتباطات می‌تواند به شکل ابزاری قدرتمند برای یکپارچه‌ساختن عواطف و احساسات عمل کند و میان بخش‌های مختلف جوامعی که به‌لحاظ مذهبی و قومی و زبانی گرایش‌های محلی و ناحیه‌ای گروه‌بندی شده‌اند و درهم‌تنیدگی لازم را ندارند، انسجام و وحدت ایجاد کند (همان: ۵۵). از نظر شکل هندسی کشور می‌توان گفت، اهمیت شکل سرزمین از نظر فاصله‌ای است که میان دورترین نقاط پیرامون و مرکز جغرافیایی آن وجود دارد و به دلیل مشکلاتی است که از این نظر ممکن است در ادارهٔ امور داخلی کشور یا در روابط با همسایگان به‌وجود آید. با توجه به اینکه کشور

مشترک میان همه حکومت‌ها و ملت‌ها تبدیل شده و در اصالت و صحت آن تردیدی وجود ندارد. در مجموع این نهضت دولت محلی‌گرا در جهان باعث شده تا امروزه دولت‌های محلی به فکر صحنه جدیدی برای تعیین خط‌مشی تصمیم‌سازی‌ها و اداره کردن‌های جدید در سطح محلی و ملی باشند. یکی از مهم‌ترین دلایل گسترش دولت محلی و محلی‌گرایی در جهان، کارآمدی سیستم بر اثر کاهش لایه‌های دیوان‌سالاری و ایجاد دولت‌های کوچک‌تر است (ویسی، ۱۳۹۲: ۷۸). همچنین با ایجاد نهادهای محلی و مشارکت مردم در امور، موجب افزایش کارایی و کارآمدی دولت می‌شود (مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری، ۱۳۸۰: ۱۰۳).

۶- افزایش پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری در پی

فرایندهای تصمیم‌سازی

دولت‌ها در تأمین هزینه‌های کشور، هرچه بیشتر به پرداخت‌های مردمی متکی باشند، در رعایت منافع ملی و پاسخگویی در برابر مردم الزام بیشتری خواهند داشت. در کشور ما به لحاظ نبودن طبقات اجتماعی قدرتمند در عرض یا طول دولت مرکزی و نیز وجود املاک سلطنتی وسیع در دست حکومت در سده اخیر، برخورداری دولت‌ها از درآمد هنگفت ناشی از صدور نفت خام، الزامی به دخالت دادن نظر مردم در تصمیم‌سازی و مشارکت دادن آن‌ها در تصمیم‌گیری نمی‌دیدند و به همین دلیل نیز در مقام پاسخگویی به ملت برنیامدند (حافظ‌نیا و قالیباف، ۱۳۸۰: ۵۲). در مجموع، الگوی سازمان‌دهی سیاسی فضا در ایران چه در گذشته و چه اکنون به دلیل نبود ملاک و ضوابط علمی، مطلوب نبوده و دولت پاسخگوی نیازهای سکنه و اداره بهینه کشور نیست و تجدیدنظر اساسی در الگوی سازمان‌دهی سیاسی فضای کشور را طلب می‌کند (همان: ۵۳). نهادهای محلی - مردمی می‌توانند به عنوان سازوکار عمل کنند که از طریق رهاکردن مدیران بلندپایه کشور از وظایف عادی که در حوزه وسیع مقامات محلی است، آن‌ها را به نحوی مؤثر برای کارگذاری کلان و در مقیاس ملی فارغ سازند (همان:

نسبت به نظام سیاسی و نگرش مقامات سیاسی نسبت به مردم تأثیر جدی دارد». حافظ‌نیا (۱۳۸۱) «فرهنگ سیاسی را مجموعه‌ای از باورها، بینش، پیش‌فرض‌ها، علایق و رفتارهای یک ملت می‌داند که نسبت به امر سیاسی، نظیر حکومت، قدرت، رابطه ملت و حکومت، روابط خارجی، امنیت و نظایر این‌ها دارند». در حقیقت فرهنگ سیاسی از مطالعه مردم‌شناختی ارزش‌های پایه، نمادها و باورهای که در جامعه تثبیت شده به دست می‌آیند و به مردم بینشی می‌دهد که به وسیله آن در خصوص مسائل روزمره‌شان در مقیاس بزرگ و کوچک قضاوت می‌کنند. این بینش آمیزه‌ای از شناخت‌ها، طرز تلقی‌ها، داوری‌ها، ارزش‌ها و آگاهی‌های سیاسی یک ملت است که در بستر تاریخ شکل گرفته و در رفتار سیاسی مردم نمود می‌یابد. از این دیدگاه، پراکندگی یا تمرکز قدرت سیاسی و ظهور یا فقدان گرایش‌های محلی‌گرایی و دولت محلی در یک کشور را باید در پهنه ساختار فرهنگی - تاریخی خاص آن کشور جست‌وجو کرد. در حقیقت فرهنگ سیاسی یکی از ریشه‌ها و سرچشمه‌های اصلی در توفیق یا آسیب دولت محلی است. کشورهایی که قدمت بسیار طولانی در نظام‌های سیاسی تمرکزگرا و تک‌ساخت دارند و از نظر اندیشه سیاسی دارای عقبه تاریخی در حکومت‌های اقتدارگرا، مستبد و مطلقه بوده‌اند، نمی‌توانند با تغییر ساختار و ایجاد دولت محلی هرچند با اختیارات وسیع و تام، در کوتاه‌مدت انتظار دولت محلی کارآمد و معنی‌داری از آن‌ها داشت؛ از این رو عوامل فرهنگی - تاریخی مدل‌های ذهنی یکی ملت مانعی بزرگ در سر راه اصلاحات ساختاری و نتیجه‌بخش بودن آن است (ویسی، ۱۳۹۲: ۱۳۹).

۵- کارآمدی دولت بر اثر کاهش لایه‌های

دیوان‌سالاری و دولت‌های کوچک

تقریباً در همه کشورهای جهان ایجاد، تقویت و تجدیدنظر در میزان اختیارات و قدرت و چگونگی فعالیت دولت‌های محلی در سرلوحه برنامه‌های اصلاحی و توسعه آن‌ها قرار گرفته است. به‌طور کلی، سپردن کار مردم به مردم به یک آرمان یا وفاق

پهناور یا در نقاطی که حکومت‌های دارای سازمان اداری و مجهز نبودند، مأمورین آن‌ها نمی‌توانستند در سرزمین‌های دور جواب اختیارات و خواسته‌های محلی را با علاقه‌مندی بدهند. تدریجاً بر اثر تراکم کارهای سراسر مملکت در مرکز نه تنها رسیدگی به کارهای محلی دچار کندی و بی‌اعتنایی شد؛ بلکه حکومت مرکزی را نیز گیج و درانجام‌دادن کارهای اساسی خود درمانده کرد. این امر سبب شده که مردم سراسر کشور برای هر کار کوچک محلی، حکومت مرکزی را مقصر بشناسند و او را مسئول عدم انجام خواسته‌های خود بدانند و نسبت به برنامه‌های حکومت مرکزی بی‌اعتنایی و ابراز مخالفت کنند. پیدایش این روحیه موجب انقلاب‌های متعدد به خصوص در کشورهای شد که تمرکز در آن‌ها شدیدتر بود. پیامد این امور باعث شد تا حکومت‌های متمرکز قوی مجدداً مجبور به تفویض اختیار به مردم در سطح محل یا تفویض اختیار به مأمورین در سطوح مختلف سرزمینی شوند و مردم در کار حکومتی شریک و نسبت به محل سکونت خود علاقه‌مند می‌شوند (همان: ۷۰).

۸- ناتوانی دولت در پاسخگویی به نیازهای مردم

در حال حاضر شرایط به گونه‌ای پیش‌رفته که دولت‌های متمرکز را توزیعی - خدماتی ساخته و علاوه بر نهادهای حاکمیتی عمده، نهادها اعمال تصدی‌گری را بر دوش خود حمل می‌کنند و مطالبات روزافزون ناشی از تغییرات درونی بیرونی محیط جامعه انفجار انتظارها را پدید آورده و فرصت حاکمیت به جای صرف شدن در ساماندهی مهم‌ترین امور و بنیان‌ها و پاسخگویی اصولی مصروف روزمرگی‌ها، دفع فشارهای جانبی و توجیه و پوشش دادن به نارسایی‌ها شده است؛ به طوری که کشور مانند حلقه بزرگی، تأمین اقلام ریزودرشت نیازمندی‌های مردم و قوت و قوت آن‌ها را از دولت مطالبه می‌کند و در همه امور رویکرد و نقد به مرکز نظام است. با این وضعیت، از طریق سیاست تمرکززدایی موقعیت برای تعدیل حوزه تصدی‌گری دولت و سبک‌بار ساختن آن و توسعه حوزه مدنی با مشارکت محلی و مردمی تا حدودی فراهم می‌شود و

(۵۸) همچنین میزان مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی دولت در مقابل نیازهای مردم را بالا می‌برد.

۷- جهانی‌شدن و پیچیدگی امور

در چند دهه اخیر، بر اثر توسعه فزاینده اطلاعات و ارتباطات و حمل‌ونقل سریع و آسان پدیده جهانی‌شدن، مطرح شده است. اصطلاحی که پیش از هر چیز در حال جهانی‌شدن است، در پرتو این فرایند، بُعد فاصله و فضا که در گذشته در انتقال کالا، انسان و اطلاعات به عنوان مسئله‌ای زمان‌بر و هزینه‌بر بود، تا حدود زیادی کاهش یافته است. حکومت‌های محلی، بخشی از حاکمیت خود را به دلیل مناسبات آزاد اقتصادی و فعالیت شرکت‌های چندملیتی از دست داده‌اند. ارتباطات انبوه، توسعه فضای مجازی، بنگاه‌های تجاری بزرگ و شرکت‌های چندملیتی و نظام اقتصادی بازار آزاد به دنبال ترویج حس لامکانی است (ویسی، ۱۳۹۲: ۵۱). محلی‌گرایی و محلی‌شدن در عصر جهانی‌شدن به سرعت در حال گسترش است. ارتقاء اداره امور محلی، ظرفیت‌سازی و هم‌افزایی نیروهای محلی برای توسعه محلی روز به روز افزایش یافته و حتی بیش از جهانی‌شدن، مسئله روز همه ملت‌ها شده است (همان: ۵۶)؛ از همین رو بسیاری از نخبگان به دنبال بازساخت نظریه‌های محلی و سیاستمداران و بوروکرات‌ها به دنبال بازفکر و بازتعریف استراتژی‌های جدید خود بر مبنای محلی‌گری هستند. بوروکرات‌ها تنها بازیگران قدرتمند و انحصاری قدرت در عصر جدید نیستند، دولت‌های محلی می‌توانند برخی از فضاها را رها کرده به وسیله عقب‌نشینی حکومت‌های مرکزی از مدیریت اقتصادی مستقیم، برنامه‌ریزی و رفاه و مذاکره با بازیگران غیردولتی و فراملی را در دست بگیرند. جهانی‌شدن، فرصت‌ها و توفیقاتی را برای رهبران سیاسی محلی و حامیان آن‌ها فراهم کرده است. برخی فعال‌شدن نیروهای محلی و رهبران محلی را ناشی از فرایندهای جهانی‌شدن می‌دانند و آن را محلی‌گرایی جدید می‌نامند. تمرکز تدریجی امور در پایتخت کشورها باعث کم‌توجهی به نقاط پیرامونی شده است. به ویژه در کشورهای وسیع و

عامل مؤثر و جدی در مسیر شکل‌گیری دولت محلی است.

۹- میزان هژمونی حکومت مرکزی

بشر در حالی پا به قرن بیست و یکم می‌گذارد که انتظار می‌رود جوامع بشری در این قرن پیشرفت خیره‌کننده در علوم به‌ویژه در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات، به‌گونه‌ای بنیادین دگرگون شود. این دگرگونی به نوبه خود باعث وسعت یافتن حیطه وظایف سنگین دولت‌ها و چندبُعدی شدن نقش آن‌ها می‌شود. دولت‌ها ناگزیرند برای ایفای نقش مطلوب و اساسی خود، با توجه به سلسله‌مراتب اهمیت وظایفشان برای سطح‌بندی نقش‌های گوناگونی که به عهده دارند، چاره‌جویی کنند. در همین رابطه میزان تمرکز و عدم تمرکز نظام سیاسی-اداری که مشخص‌کننده شاکله و شیوه اعمال حاکمیت و نحوه اداره کشور است و تحلیل توزیع قدرت و طرح‌ریزی نظام کارآمد برای اداره کشور مورد توجه قرار می‌گیرد (قالیباف، ۱۳۸۰: ۱). به طوری که مشارکت نه تنها حیطه اقتدار حکومت را تهدید نمی‌کند، بلکه برای توانمندی نظام در مواجهه با مسائل و بحران‌های سیاسی، مؤثرترین عامل است و استحکام نظام سیاسی را به همراه دارد. بحث مشارکت افراد در جامعه در دهه‌های اخیر توجه زیادی را به خود جلب کرده است. در واقع جوامع مدرن امروزی ویژگی‌های متمایز از جوامع گذشته دارند؛ از آن میان تفکیک اجتماعی و قشربندی اجتماعی گسترده، تحرک اجتماعی بالا، گسترش کنش‌های اجتماعی، سازمان‌دهی اجتماعی سیاسی جدید و مطالبات اجتماعی سیاسی شهروندی و رفتارهای سیاسی نوپدید در ترتیبات سیاسی در سطح محلی است که مهم‌ترین آن‌ها تقاضا و مطالبات اجتماعی-سیاسی-فرهنگی و حقوقی افزون‌تر برای مشارکت شهروندی و داشتن سهم بیشتر در سیاست‌گذاری‌ها برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌هاست؛ از این‌رو مسئله و بحث نقش دولت‌های محلی در جامعه مدرن برای تحقق شهروندی، در عمل مطرح می‌شود. این موضوع به خصوص از این جنبه اهمیت دارد که مشارکت

این احساس در ملت پدید می‌آید که بدون عزم ملی و مشارکت جمعی همیاری محلی، نمی‌توان افق روشنی در آینده داشت. در صورتی که نهادهای مردمی-محلی بتوانند قابلیت‌های بومی خود را شکوفا سازند و نقش برجسته‌ای در آمایش فضایی کشور بیابند، تعلق و وفاداری محلی و سرزمینی و توسعه از پایین شکل خواهد گرفت و چنین توسعه‌ای به واسطه درگیر ساختن فکر و دست‌ودل مردم، پایایی و پویایی متعادل خواهد یافت که توسعه پایدار محصول نهایی آن خواهد بود (حافظ‌نیا و قالیباف، ۱۳۸۰: ۵۹-۶۰). با وسعت یافتن و تنوع روزافزون حیطه وظایف دولت‌ها و تقاضای فزاینده مشارکت از سوی ملت‌ها، حکومت‌ها در پی یافتن سامان بهینه اعمال حاکمیت و اداره امور کشور، ناچارند گزینه‌های متفاوت تمرکز و عدم تمرکز نظام سیاسی-اداری را به‌عنوان رهیافتی جدی و مؤثر مورد توجه قرار دهند و به بازنگری الگوی توزیع فضایی قدرت در کشور خود بپردازند. برخی تحقیقات انجام‌شده درباره همکاری و مشارکت مردم در قالب نهادهای مردمی به شرح ذیل است: تحقیق کلمن (۱۹۸۸) در زمینه مشارکت در امور مدرسه؛ پژوهش‌های بوردیو در فرانسه (۱۹۸۵)؛ مطالعات پاتنام (۱۹۹۳) در زمینه رابطه سرمایه اجتماعی و نهادهای دموکراتیک در ایتالیا و تحقیقات فوکویاما (۱۹۹۹) درباره رشد و توسعه اقتصادی کشورها. در ایران نیز صبوری کاشانی (۱۳۵۴)، محسنی تبریزی (۱۳۷۳) و قالیباف (۱۳۸۰ و ۱۳۸۷) درباره دولت‌های محلی پژوهش‌هایی انجام داده‌اند (همان: ۲)؛ بنابراین می‌تواند نتیجه گرفت که با توجه به روند افزایش آگاهی مردم و بالا رفتن سطح توقعات و خواسته‌ها، دولت مرکزی به تنهایی نمی‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای مردم باشد و ناچار است گزینه‌های مختلف تمرکززدایی و ایجاد نهادهای محلی را به‌عنوان رهیافتی جدی و مؤثر مورد توجه قرار دهد. پس می‌توان گفت تمرکز بیش از حد قدرت و افزایش آگاهی مردم باعث ناتوانی دولت مرکزی در تأمین نیازهای مردم شده است که

انسانی بیهوده به هدر نرود. در صورتی که در سیستم متمرکز که همهٔ امور با حکومت مرکزی است، اعزام و انتخاب کارمندان برای نواحی مختلف کشور کمتر متناسب با احتیاجات واقعی آن‌هاست، علاوه بر این مسئله، اصولاً بین نظام متمرکز که اساساً همه چیز در مرکز متمرکز شده است با سازمان‌های محلی که در یک ده، بخش، شهرستان یا استان استقرار پیدا می‌کند، فرقی کلی در حیطة نظارت است. به این ترتیب، ارتباط بین مأموران محلی بسیار سریع، و کنترل و نظارت همواره عملی‌تر است؛ در صورتی که چنانچه انجام همهٔ امور در دست حکومت مرکزی باشد، ارتباط با نواحی مختلف کشور بسیار کند و طبعاً کنترل و نظارت بسیار مشکل و همچنین مستلزم خرج زیاد است. در دنیای امروز با قبول این اصل که دخالت مردم در تعیین و تشخیص انواع نیازمندی‌های خودشان و تجهیز و هدایت آنان و راهی که به تأمین این نیازها و نیل به هدف‌های محلی کمک کند، از جمله اصول شناخته شده‌ای است که می‌تواند از یک طرف به توسعه و اجرای همه‌جانبه و برنامه‌های رشد ملی کمک کند و از جانب دیگر حکومت دموکراسی را در سطحی متعادل که مورد پسند هریک از جوامع بشری باشد، تحقق بخشد (طاهری، ۱۳۷۳: ۱۳۶). وقتی کار مردم به دست مردم انجام می‌شود، تصمیمات سریع‌تر اتخاذ شده و در راه نیل به هدف‌ها و تحقق آرمان‌های محلی، کوشش و پشتکار بی‌دریغی ابراز می‌گردد (نبوی، ۱۳۵۲: ۷۴)؛ بنابراین می‌توان به این نتیجه رسید که واگذاری امور محلی به نهادهای سطح محل و ایجاد دولت محلی در سطح محل می‌تواند باعث گرفتن سریع‌تر تصمیمات شده و این تصمیمات متناسب با نیازهای محل باشند و اجرایی کردن آن‌ها نیز سریع‌تر انجام می‌شود. در واقع هم در به‌کارگیری نیروی انسانی و هم در زمان هزینه، صرفه‌جویی می‌شود؛ از این رو لزوم اتخاذ سریع تصمیمات در کوتاه‌ترین زمان، یکی از عوامل ضروری در شکل‌گیری دولت محلی است.

شهروندی در جامعهٔ مدرن، تأثیرگذاری مناسب و عمده‌ای، هم برای شهروندان و هم دولت‌های محلی و دولت مرکزی دارد؛ بنابراین با توجه به مطالب و تعاریفی که دربارهٔ مشارکت شهروندی و دولت محلی و رابطهٔ این دو با یکدیگر در بالا ارائه شد، مشخص است اداره و سازمان‌دهی فضای درونی کشور، بدون در نظر گرفتن تفاوت‌های مکانی و محلی و بی‌توجهی به مطالبات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و حقوقی افزون‌تر برای مشارکت شهروندی و داشتن سهم بیشتر در سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها به هیچ‌وجه صحیح نیست و باعث بروز مشکلات و مسائل فراوانی برای دولت‌ها می‌شود؛ تاجایی که ممکن است به بروز بحران‌های محلی نیز منجر شود. در حالی که دولت‌ها می‌توانند به واگذاری بخشی از اختیارات و وظایف خود به نهادهای محلی و مردمی افزون‌تر مشارکت شهروندی و دخالت دادن مردم در سرنوشت خویش، از بروز بسیاری از مشکلات بحران‌های محلی نیز اجتناب کنند (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴۹). هرچه دولت حدود نظارتی و مدیریتی خود را به مدیران شهری واگذار کند، روابط مدیران شهری و شهروندان نزدیک‌تر و احساس شهروندی و اعتماد به مدیران شهری و انگیزه در مشارکت افزایش می‌یابد (نظریان، ۱۳۹۲: ۲۹۸). می‌توان از این بحث به این نتیجه رسید که انحصار قدرت در حکومت مرکزی با پیشرفت فناوری و وسعت یافتن حوزهٔ فعالیت دولت مرکزی باعث ناتوانی دولت در ادارهٔ کشور شده و انفجار انتظارات را پدید آورده است؛ بنابراین این عامل یکی از عوامل و ضرورت‌های مهم شکل‌گیری دولت محلی است تا از این طریق این تمرکز شکسته شود و نهادهای محلی نیز بتوانند در کنار دولت مرکزی نقش‌آفرینی کرده و بسیاری از مشکلات آن را تسهیل کنند.

۱۰- لزوم اتخاذ سریع تصمیمات در کوتاه‌ترین

زمان

در سازمان‌های محلی سعی می‌شود برای ادارهٔ کارهای مختلف از حداقل کارکنان استفاده شود و نیروی

۳-۳- تفکر سیستمی با تأکید بر جغرافیا

جغرافی دانان از همان ابتدای ظهور علم جغرافیا، به شکل‌های مختلف روش سیستمی را به کار می‌گرفتند، اما تا قبل از جنگ جهانی دوم، هیچ‌گونه روش یا تکنیکی در جغرافیا در جهت تحلیل سیستمی به‌ویژه در جهت کاربردی آن دیده نمی‌شد. در سال ۱۹۶۲ «ریچارد چارلی» اولین جغرافی‌دانی بود که نظریه سیستم‌ها را درباره ژئومورفولوژی به کار گرفت. در سال ۱۹۶۴ «براین بری» جغرافی‌دان آمریکایی شهرها را به‌مثابه سیستم‌های باز مورد بررسی قرار داد و در سال ۱۹۶۷ «ولد نبرگ و بری» در مقاله‌ای همانندی میان سازمان سلسه‌مراتب رودخانه‌ها و سیستم‌های مکان مرکزی را نشان دادند. در این میان در زمینه نگرش سیستمی به جغرافیا شاید مهم‌ترین اثر جغرافیایی که تاکنون به بازار علم عرضه شده است، اثر «جی. آر. بنت» و «ریچارد چورلی» است که در سال ۱۹۷۸ با عنوان «سیستم‌های محیطی» منتشر شده است (شکوئی، ۱۳۸۶: ۴۸). نگرش سیستمی چارچوبی روش‌شناختی در جهت تحقیق و بررسی ساخت و کارکرد یک سیستم فراهم می‌آورد و به جغرافی‌دان امکان می‌دهد که به‌منزله ابزار روش‌شناختی، فرم تازه‌ای از جامعیت جغرافیایی بنا کند؛ چنانچه «براین بری» و «ریچارد چورلی» عقیده دارند که نگرش سیستمی نقش عمده‌ای در ادراک جغرافیایی ایفا می‌کند. «دیوید هاروی» اضافه می‌کند، اگر ما در جغرافیا نگرش سیستمی را رها کنیم، یکی از نیرومندترین روش‌هایی را که قادر است به جهان پیچیده اطراف ما پاسخ‌های قانع‌کننده‌ای بیابد، از دست می‌دهیم. ما باید نگرش و تحلیل سیستمی را در جغرافیا به کار بگیریم (شکوئی، ۱۳۸۶: ۴۹). تفکر سیستمی یک روش بسیار قوی برای مواجهه با موضوعات بسیار پیچیده مدیریتی است و یکی از کاربردهای وسیع آن در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و شهری است (Flett, 2001). تفکر سیستمی شامل ۳ مرحله است که عبارت‌اند از: الف. پی‌بردن به رابطه بین اجزای مختلف یک سیستم؛ ب. رسم دیاگرام‌هایی که

رابطه بین اجزای مختلف و در نتیجه رفتار یک سیستم را نمایان می‌سازد؛ ج. به کار بردن ابزار برای مدل‌کردن و شبیه‌سازی سیستم در شرایط مختلف. این روش با مدل‌کردن سیستم و نشان‌دادن اجزای آن به‌صورت کامل، از پیچیدگی مسئله می‌کاهد و به برنامه‌ریز کمک می‌کند که به آن مسئله اشراف کامل پیدا کند. تفکر سیستمی به دنبال پاسخ‌دادن به این مسئله است که چگونه ساختار بر روی رفتار تأثیر می‌گذارد و به این نتیجه می‌رسد که ارتباطات داخلی در یک سیستم باعث می‌شود ساختاری به‌وجود آید که در نتیجه آن کل سیستم از خود رفتاری منطبق با این ارتباطات بروز دهد (Senge, 1990).

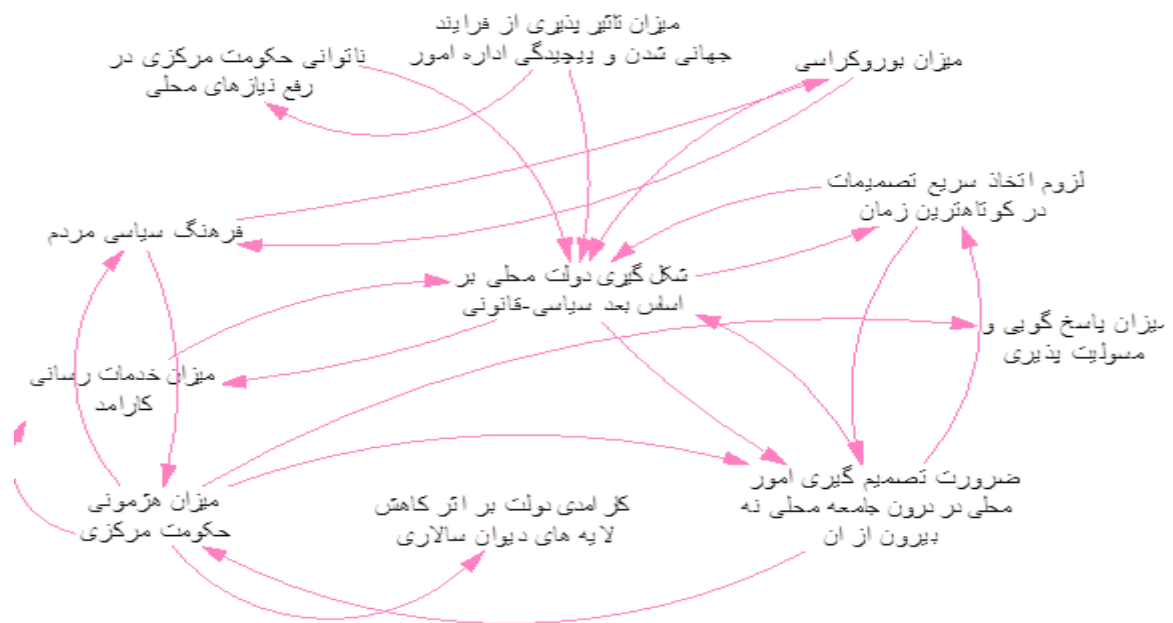
۳-۴- سیستم سیاسی - قانونی

در جامعه‌ای که سازمان سیاسی به‌صورت استبدادی و خودکامه اداره می‌شود، رشد و حیات نهادهای محلی خودگردان، ممکن است به‌طور کامل متوقف شود و از سوی دیگر یک سازمان سیاسی دموکراتیک، نهادهای خودگردان را تقویت کرده و روحیه مشارکت خودگردان را در افراد توسعه می‌دهد. در هر جامعه بایستی تعادلی از این فرهنگ‌ها به‌وجود آید تا زمینه سیاسی لازم برای مشارکت مردم محل از طریق توسعه حکومت‌های محلی خودگردان فراهم آید (مقیم، ۱۳۹۰: ۱۱۷-۱۱۸).

همان‌طور که در شکل ۱ دیده می‌شود، در زیرسیستم سیاسی - قانونی عوامل آن با یکدیگر روابط متقابل دارند و بر روی یکدیگر تأثیر می‌گذارند و همچنین از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند و چرخه سیستم را از حالت ایستا به حالت پویا تبدیل می‌کنند؛ به‌عنوان مثال، هژمونی حکومت مرکزی باعث تمرکز بیش‌از حد قدرت در مرکز می‌شود و تمام مسئولیت‌های اداره امور اعم از ریز و درشت به دوش حکومت مرکزی است، بنابراین این باعث می‌شود که حکومت مرکزی در خدمات‌رسانی سریع و کارآمد برای مردم نتواند از خود عملکرد درستی نشان دهد. اگر وسعت زیاد کشور، ناهم‌واری‌ها و همچنین شکل هندسی کشور را نیز به این مشکل اضافه کنیم، این خدمات‌رسانی به‌نوبه خود

باشد، آن عنصر را می‌توان به‌صورت بحرانی‌تر و مهم‌تر در سیستم در نظر گرفت؛ بنابراین تغییر در این عنصر می‌تواند بر روی کل سیستم تأثیرپذیر باشد. می‌توان گفت عناصر خدمات‌رسانی کارآمد، هژمونی حکومت مرکزی، میزان مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی دولت و ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی، از عناصر بحرانی در این سیستم هستند؛ زیرا بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نسبت به عناصر دیگر دارند.

سخت‌تر هم می‌شود و اینجاست که بحث شکل‌گیری دولت محلی مطرح می‌شود. دولت مرکزی با کاهش هژمونی خود و ایجاد نهادهای محلی، هم می‌تواند برخی از امور محلی و خرد را به مردم و نهادهای محلی واگذار کند، هم با این امر خدمات‌رسانی نیز آسان‌تر می‌شود و مردم اکثر نیازهای خود را خودشان برطرف می‌کنند. البته باید گفت علاوه بر میزان خدمات‌رسانی کارآمد، ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی نه بیرون از آن نیز به کاهش میزان هژمونی حکومت مرکزی تأکید می‌کند. هرچه تأثیرپذیری و تأثیرگذاری هر عنصر در سیستم بیشتر

شکل ۱. دیاگرام زیرسیستم سیاسی - قانونی در ارتباط با شکل‌گیری دولت محلی

(منبع: حاصل مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۳)

از آزمون فریدمن به اولویت‌بندی میزان تأثیر هرکدام از عوامل سیستم سیاسی - قانونی پرداخته شده است. در بخش دوم نیز با هدف بررسی تکمیلی وضعیت کنونی با استفاده از تحلیل موضوعی، به تحلیل مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با صاحب‌نظران و کارشناسان پرداخته شده است. در نهایت براساس تحلیل داده‌های کمی و کیفی مدل نهایی سیستم سیاسی - قانونی برای شکل‌گیری دولت محلی در ایران ارائه شده است.

۴- یافته‌های تحقیق

در این بخش ابتدا با استفاده از داده‌های کمی پرسشنامه، درجه تأثیر عوامل حیاتی سیاسی - قانونی تأثیرگذار بر شکل‌گیری دولت محلی در ایران مشخص شده است. در مرحله بعد یعنی قسمت آمار استنباطی با استفاده از t تک‌نمونه، به ارزیابی میزان تأثیر بعد سیاسی - قانونی، وضعیت میزان تأثیر هر یک از عوامل سیاسی - قانونی برای شکل‌گیری دولت محلی مورد ارزیابی قرار گرفته است و در ادامه آن، با استفاده

۴-۱ آمار توصیفی (پاسخ افراد به گویه‌های پرسشنامه تحقیق)

همان‌طور که در (جدول ۱) قابل مشاهده است، با توجه به میانگین و درصد فراوانی‌های مربوط به بُعد سیاسی - قانونی، می‌توان نتیجه گرفت که میزان خدمات‌رسانی کارآمد (سریع، آسان، کم‌هزینه)، میزان

بوروکراسی، ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی نه بیرون از آن، تأثیرپذیری کشور از فرایند جهانی‌شدن و پیچیدگی‌های اداره امور، بیشترین تأثیر را در بُعد سیاسی - قانونی در جهت شکل‌گیری دولت محلی دارند.

جدول ۱. فراوانی و درصد پاسخ افراد به سؤالات بُعد سیاسی - قانونی

بُعد سیاسی - قانونی							
ردیف	گویه	میزان تأثیر بُعد مربوط	فراوانی	درصد فراوانی	میانگین	انحراف معیار	ردیف
۱	میزان هژمونی حکومت مرکزی	فراوانی	۱۳	۱۶	۹	۳/۹۷	۰/۹۴
			۳۲/۵	۴۰	۲۲/۵	۲/۵	
۲	توانایی در اتخاذ سریع تصمیمات در زمان	فراوانی	۱۳	۱۴	۱۰	۳/۹۲	۰/۹۴
			۳۲/۵	۳۵	۲۵	۷/۵	
۳	میزان خدمات‌رسانی کارآمد (سریع، آسان، کم‌هزینه)	فراوانی	۱۹	۱۲	۸	۴/۲۲	۰/۸۶
			۴۷/۵	۳۰	۲۰	۲/۵	
۴	میزان بوروکراسی	فراوانی	۱۴	۲۲	۳	۴/۲۲	۰/۶۹
			۳۵	۵۵	۷/۵	۲/۵	
۵	میزان ناتوانی دولت در پاسخ‌گویی به نیازهای محلی	فراوانی	۱۰	۱۷	۱۰	۳/۸۰	۱/۰۱
			۲۵	۴۲/۵	۲۵	۲/۵	
۶	فرهنگ سیاسی مردم	فراوانی	۱۱	۱۷	۷	۳/۸۰	۱/۰۹
			۲۷/۵	۴۲/۵	۱۷/۵	۷/۵	
۷	تأثیرپذیری کشور از فرایند جهانی‌شدن و پیچیدگی‌های اداره امور	فراوانی	۱۲	۱۷	۱۰	۴	۰/۸۱
			۳۰	۴۲/۵	۲۵	۲/۵	
۸	پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری در پی فرایندهای تصمیم‌سازی	فراوانی	۷	۱۶	۱۵	۳/۷۰	۰/۸۲
			۱۷/۵	۴۰	۳۷/۵	۵	
۹	کارآمدی دولت بر اثر کاهش لایه‌های دیوان‌سالاری و نهادهای محلی کوچک	فراوانی	۸	۲۲	۹	۳/۹۲	۰/۷۲
			۲۰	۵۵	۲۲/۵	۲/۵	
۱۰	ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی نه بیرون از آن	فراوانی	۱۸	۱۲	۸	۴/۱۲	۰/۹۹
			۴۵	۳۰	۲۰	۲/۵	
میانگین کلی: ۳/۹۱							

(منبع: حاصل مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۳)

$H_0: \mu \leq 3$

$H_1: \mu > 3$

چون داده‌ها با طیف لیکرت ۵ درجه‌ای گردآوری شده‌اند، میانگین عدد ۳ یعنی نقطه وسط طیف لیکرت در نظر گرفته شده است. همچنین چون این مطالعه در سطح اطمینان ۹۵٪ بررسی شده است؛ بنابراین چنانچه در محاسبه میانگین هر بُعد، آماره

۴-۲ ارزیابی میزان تأثیر بُعد سیاسی - قانونی

در آزمون t تک‌نمونه، فرض صفر مبتنی بر تأثیر کم هر بُعد در شکل‌گیری دولت محلی در ایران و فرض بدیل (H_1) نیز ادعای آزمون است که در صورت تأیید، نشان‌دهنده تأثیر بالای بُعد مورد مطالعه در شکل‌گیری دولت محلی در ایران است.

بزرگ‌تر از حد وسط لیکرت است. مقدار معناداری آن ۰/۰۰۰ به دست آمده که کوچک‌تر از سطح خطای ۵٪ است که نشان‌دهنده این است که مقدار میانگین مشاهده شده معنادار است. به استناد هریک از این یافته‌های آماری با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت: بُعد سیاسی - قانونی یکی از ابعاد مؤثر در شکل‌گیری دولت محلی در ایران است.

آزمون (مقدار معناداری) از مقدار بحرانی (سطح خطا = ۵٪) کوچک‌تر باشد، فرض صفر رد شده و ادعای آزمون تأیید خواهد شد.

نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه برای بررسی بُعد سیاسی - قانونی در (جدول ۲) آمده است. براساس نتایج به دست آمده در جدول، مقدار میانگین حاصل از دیدگاه پاسخ‌دهندگان ۳/۹۱۰ به دست آمده است که

جدول ۲. نتایج آزمون تی تک‌نمونه برای بُعد سیاسی - قانونی

فاصله اطمینان ۹۵٪		مقدار معناداری	مقدار t	میانگین	بُعد مورد نظر
حد بالا	حد پایین				
۱/۰۴۲	۰/۷۷۷	۰/۰۰۰	۱۳/۹۱	۳/۹۱۰	بُعد سیاسی - قانونی

(منبع: حاصل مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۳)

گرفت که به ترتیب اولویت: خدمات‌رسانی کارآمد (سریع، آسان، کم‌هزینه)، وجود بوروکراسی شدید، ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی نه بیرون از آن، بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری دولت محلی دارند که در (جدول ۴) به ترتیب اولویت سایر گویه‌ها نیز مشخص شده است.

۳-۴ رتبه‌بندی میزان تأثیر عوامل مربوط به بُعد سیاسی - قانونی

همان‌طور که در (جدول ۴) قابل مشاهده است، نتایج به دست آمده از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی هریک از گویه‌های بُعد سیاسی - قانونی برای شکل‌گیری دولت محلی، به ترتیب اولویت ارائه شده‌اند که با توجه به رتبه میانگین هریک از گویه‌های این بُعد می‌توان نتیجه

جدول ۳. نتایج آزمون فریدمن برای بررسی بُعد سیاسی - قانونی

Sig (سطح معناداری)	Df (درجه آزادی)	Chi-square	N
۰/۰۰۰	۹	۳۱/۵۶	۴۰

(منبع: حاصل مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۳)

جدول ۴. رتبه هریک از گویه‌های بُعد سیاسی - قانونی با استفاده از آزمون فریدمن

رتبه میانگین	متغیرها	اولویت
۶/۵۱	خدمات‌رسانی کارآمد (سریع، آسان، کم‌هزینه)	۱
۶/۳۶	وجود بوروکراسی شدید	۲
۶/۳۱	ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی نه بیرون از آن	۳
۵/۵۸	هژمونی حکومت مرکزی	۴
۵/۴۹	فرهنگ سیاسی مردم	۵
۵/۴۴	توانایی در اتخاذ سریع تصمیمات در کوتاه‌ترین زمان	۶
۵/۳۶	ناتوانی دولت در پاسخ‌گویی به نیازهای محلی	۷
۵/۳۰	کارآمدی دولت بر اثر کاهش لایه‌های دیوان‌سالاری و نهادهای محلی کوچک	۸
۴/۶۳	پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری در پی فرایندهای تصمیم‌سازی	۹
۴/۰۳	تأثیرپذیری کشور از فرایند جهانی‌شدن و پیچیدگی‌های اداره امور	۱۰

(منبع: حاصل مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۳)

۴-۴- مشخصات مصاحبه‌شوندگان همراه با آنالیز موضوعی مصاحبه

در این بخش با هدف بررسی تکمیلی وضعیت کنونی و درجه اهمیت هریک از عوامل یادشده، به تحلیل موضوعی مصاحبه‌های نیمه‌ساختار یافته‌ای اختصاص یافته که به روش گلوله‌برفی با تعداد ۷ نفر از

کارشناسان و صاحب‌نظران مبحث دولت محلی انجام شده است. در این زمینه هریک از صاحب‌نظران به‌طور میانگین به مدت‌زمان تقریبی ۳۰ دقیقه درخصوص محورهای تعیین‌شده گفتگو کرده‌اند که مشخصات و مدت‌زمان هریک از مصاحبه‌ها در (جدول ۵) آورده شده است.

جدول ۵. مشخصات و مدت‌زمان مصاحبه‌شوندگان

کد مصاحبه‌شوندگان	سمت	سابقه فعالیت	مدت مصاحبه
#۱	عضو هیئت‌علمی	۱۵ سال	۴۵ دقیقه
#۲	عضو هیئت‌علمی	۱۲ سال	۲۰ دقیقه
#۳	عضو هیئت‌علمی	۴ سال	۳۰ دقیقه
#۴	عضو هیئت‌علمی	۳۸ سال	۳۰ دقیقه
#۵	عضو هیئت‌علمی	۹ سال	۲۵ دقیقه
#۶	دکتری	۲ سال	۶۰ دقیقه
#۷	عضو هیئت‌علمی	۱۰ سال	۲۰ دقیقه

(منبع: حاصل مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۳)

۴-۵- بُعد سیاسی - قانونی

در مصاحبه‌های صورت‌گرفته از مصاحبه‌شوندگان پیرامون وضعیت کنونی بُعد سیاسی - قانونی برای شکل‌گیری دولت محلی در ایران با توجه به عوامل این بُعد و درجه تأثیر هرکدام از این عوامل، سؤالاتی پرسیده شده است و درنهایت مصاحبه‌شوندگان راهکارهایی درجهت شکل‌گیری بهتر دولت محلی در ایران برای تقویت سیستم سیاسی - قانونی ارائه داده‌اند. با توجه به نظرات مصاحبه‌شوندگان، به‌طورکلی وضعیت موجود این بُعد در ایران خیلی ضعیف و میزان تأثیر این بُعد بر شکل‌گیری دولت محلی خیلی زیاد ارزیابی شده است. عوامل سیاسی - قانونی از نظر تمام مصاحبه‌شوندگان در زمینه شکل‌گیری دولت محلی خیلی مهم می‌باشند. بنا به گفته یکی از مصاحبه‌شوندگان، «به نظر من، تمام گویه‌های موجود در این بُعد تأثیرگذاری زیادی در شکل‌گیری دولت محلی دارند». همچنین بیان می‌کند که، «وضع موجود عوامل سیاسی - قانونی در حال حاضر در ایران متوسط به پایین است؛ با توجه به این وضع شکل‌گیری دولت

محلی، الزامی است که از این طریق می‌توان برخی از این عوامل را تقویت و برخی را تعدیل کرد». یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان بیان می‌کند: «این بُعد از نظر من خیلی تأثیرگذار است و همه عوامل آن مؤثر و مهم‌اند». همچنین بیان کرده که «الزام بُعد سیاسی نفی‌کننده دولت مرکزی قدرتمند و مقتدر نیست». عامل مهمی که اغلب مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کرده‌اند و آن را مهم‌ترین عامل در بُعد سیاسی - قانونی می‌دانستند، فرهنگ سیاسی مردم است. بنا به گفته یکی از مصاحبه‌شوندگان «فرهنگ سیاسی می‌تواند نقش خیلی مهمی در شکل‌گیری دولت محلی در ایران داشته باشد و مهم‌ترین گویه این بُعد از نظر من است». با توجه به گفته‌های اکثر پاسخ‌دهندگان، بُعد سیاسی - قانونی، بُعد مهم و تأثیرگذاری است که در حال حاضر در ایران وضعیت مناسبی ندارد.

۵-۵- طراحی مدل نهایی سیستم سیاسی - قانونی

عوامل حیاتی که در زیرسیستم سیاسی - قانونی تأثیرگذارند در (شکل ۲) ذکر شده‌اند. عوامل حیاتی در این زیرسیستم طوری هستند که هم بر روی عوامل

و ژئواستراتژی کشور ایران است». این عوامل در شکل‌گیری دولت محلی در ایران در بُعد سیاسی - قانونی مؤثر هستند. همچنین با توجه به نتایج آزمون t تک‌نمونه، براساس نتایج به‌دست‌آمده (جدول ۲) مقدار میانگین حاصل از دیدگاه پاسخ‌دهندگان $3/910$ به‌دست آمده که بزرگ‌تر از حد وسط لیکرت است. مقدار معناداری آن $0/000$ به‌دست‌آمده که کوچک‌تر از سطح خطای 5% است که این نشان می‌دهد مقدار میانگین مشاهده‌شده معنادار است. به استناد هر یک از این یافته‌های آماری با اطمینان 95% می‌توان گفت: بُعد سیاسی - قانونی یکی از ابعاد مؤثر در شکل‌گیری دولت محلی در ایران است. درباره سنجش اولویت عوامل سیاسی - قانونی با توجه به نتایج حاصل از آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی هر یک از عوامل بُعد سیاسی - قانونی در شکل‌گیری دولت محلی در ایران به ترتیب رتبه میانگین هر کدام از عوامل بُعد سیاسی - قانونی می‌توان نتیجه گرفت که عوامل خدمات‌رسانی کارآمد، وجود بوروکراسی شدید، ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی نه بیرون از آن بیشترین تأثیر و اهمیت را در شکل‌گیری دولت محلی در ایران دارند. همچنین اولویت‌بندی سایر عوامل نیز در (جدول ۴) آمده است. برای کاربرد تفکر سیستمی در این حوزه نیز می‌توان بیان کرد که بعد از شناسایی عوامل مؤثر و تأیید ارتباط با شکل‌گیری دولت محلی، این عوامل در قالب تفکر سیستمی با استفاده از نرم‌افزار Vensim مدل‌سازی شده‌اند. بدون این مدل‌سازی تأثیر عوامل قابل بررسی نیست و با کمک مدل طراحی‌شده می‌توان مشخص کرد که برای حل چالش‌های موجود، چه عواملی بایستی بررسی شود. در مجموع، همه عوامل، ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند و به‌صورت دو یا حتی چندطرفه در حال تقویت یکدیگرند. این سیستم به‌صورت دینامیک تمام عوامل مؤثر سیاسی - قانونی در شکل‌گیری دولت محلی را شناسایی کرده تا شکل‌گیری دولت محلی از بُعد سیاسی - قانونی با سهولت صورت گیرد (دیاگرام ۲). در پایان باید گفت که با توجه به نتایج تحقیق حاضر،

ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی تأثیرگذار باشد که با یکدیگر یک لوپ یا چرخه را شکل می‌دهند و هردوی آن‌ها نیز به‌طور مستقیم بر روی شکل‌گیری دولت محلی مؤثر و اثرگذارند؛ در نتیجه باید به این عوامل توجه بیشتری نشان داد. برخی از عوامل در این زیرسیستم روابطشان با ضخامت متوسط نشان داده شده است؛ این بدین معنا نیست که این عوامل در شکل‌گیری دولت محلی و تقویت زیرسیستم سیاسی - قانونی نقشی ندارند، بلکه بدین معنا است که نسبت به عوامل ذکر شده در اولویت پایین‌تری قرار دارند و باید به عواملی که در اولویت بالاتری هستند توجه بیشتری نشان داد.

۵- نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث فوق می‌توان گفت، ایجاد و توسعه سازمان‌های محلی، یکی از مشخصات قرن حاضر است؛ به‌طوری که امروزه گرایش فزاینده‌ای به اجرای سیاست تمرکززدایی در سراسر دنیا مشاهده می‌شود. در این مقاله سعی بر شناسایی و اولویت‌بندی عوامل سیاسی - قانونی و بررسی ارتباط آن‌ها با یکدیگر در جهت میزان تأثیر آن‌ها در شکل‌گیری دولت محلی در ایران و مدل‌سازی این عوامل در قالب تفکر سیستمی بوده است. با مطالعه ادبیات موضوع و با توجه به مبانی نظری عوامل، «لزوم کاهش میزان هژمونی حکومت مرکزی، جهانی‌شدن و پیچیدگی‌های اداره امور، خدمات‌رسانی کارآمد، تأخیر در انجام امور ملی و محلی، ضرورت تصمیم‌گیری امور محلی در درون جامعه محلی نه بیرون از آن، لزوم اتخاذ سریع تصمیمات در کوتاه‌ترین زمان، ناتوانی دولت در پاسخ‌گویی به نیازهای محلی، برای کارآمدی دولت بر اثر کاهش لایه‌های دیوان‌سالاری و دولت کوچک، افزایش پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری در پی فرایند تصمیم‌سازی، فرهنگ سیاسی مردم و افزایش بوروکراسی» استخراج شدند. همچنین با توجه به نتایج مصاحبه‌ها، عوامل دیگری نیز به این عوامل اضافه شد که شامل «نوع نظام سیاسی کشور، موقعیت ژئوپلیتیکی

قدردانی: این مقاله برگرفته از پایان‌نامه تحصیلی با عنوان «ارزیابی عوامل و زمینه‌های شکل‌گیری دولت محلی با نگرش سیستمی (مطالعه موردی: کشور ایران)» است که در رشته جغرافیای سیاسی در دانشگاه فردوسی مشهد تدوین شده است. نگارندگان وظیفه خود می‌دانند از حمایت‌های مادی و معنوی دانشگاه فردوسی در این زمینه قدردانی کنند.

منابع

احمدی پور، زهرا؛ منصوریان، رضا. (۱۳۸۵). تقسیمات کشوری و بی‌ثباتی سیاسی در ایران، مجله ژئوپلتیک، شماره سوم، صص ۶۲-۸۹.

اعظمی، هادی؛ دبیری، علی‌اکبر. (۱۳۹۰). تحلیل نظام تقسیم سیاسی فضا در ایران، فصل‌نامه ژئوپلتیک، شماره دوم.

بخارایی، احمد. (۱۳۸۱). دموکراسی و دشمنانش در ایران، نشر گام نو.

پورموسوی، سید موسی؛ میرزاده کوهشاهی، مهدی؛ رهنماقره خان‌بگلو. (۱۳۸۷). سازماندهی سیاسی فضا و نواحی فرهنگی و کارکردی در ایران، فصل‌نامه ژئوپلتیک، سال چهارم، شماره سوم، صص ۷۵-۱۰۱.

حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۸۱). جغرافیای سیاسی ایران، تهران: انتشارات سمت.

حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۸۷). جغرافیای سیاسی ایران، انتشارات سمت، تهران.

حافظ‌نیا، محمدرضا؛ پارسایی، اسماعیل؛ حسین‌ورپویان، رضا. (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی تأثیر نهادهای محلی قبل و بعد از انقلاب اسلامی بر مشارکت شهروندی (مطالعه موردی: خانه اصناف و شوراهای حل اختلاف)، مجله پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۷۷، صص ۱۶۴-۱۴۵.

حافظ‌نیا، محمدرضا؛ قالیباف، محمدباقر. (۱۳۸۰). راهبرد توزیع فضای قدرت سیاسی در ایران از طریق توسعه نهادی‌های محلی، فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی، شماره مقاله ۵۰۹.

حافظ‌نیا، محمدرضا؛ کاویانی‌راد، مراد. (۱۳۸۸). افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی، انتشارات سمت، تهران.

حمیدی، مسعود. (۱۳۹۱). بررسی ساختار و عوامل مؤثر بر توزیع فضایی قدرت سیاسی در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

شکل‌گیری دولت محلی یک ضرورت روبه‌گسترش و شیوه‌ای نوین و کارآمد برای مقابله با مشکلات در بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه است که کشور ایران نیز از این بحث مستثنی نیست. در این راه تفکر سیستمی به‌عنوان روشی کارآمد برای مباحث مدیریتی به‌خصوص بحث دولت محلی باید مورد توجه قرار گیرد. پورموسوی و همکاران (۱۳۸۷) پیشنهاد می‌کنند که برای توسعه و پیشرفت متوازن همه نقاط کشور و حداکثر استفاده از توان‌های انسانی، باید به سازماندهی مجدد فضای سیاسی با نگرش سیستمی توجه شود. همچنین مقیمی در سال ۱۳۸۲ بیان می‌کند که برای شناخت و تحلیل موضوعات مدیریتی به‌ویژه مدیریت حکومت‌های محلی، بدون شک نگرش سیستمی بهترین و کارآمدترین رویکرد است. همچنین افرادی مانند دکتر قالیباف (۱۳۸۰) به اهمیت و ضرورت شکل‌گیری دولت محلی در ایران تأکید کرده‌اند که این تحقیقات هم‌سو با نتایج تحقیق حاضر می‌باشند.

۶- پیشنهادها

راهکارها و پیشنهادهای محقق برای تقویت عوامل سیاسی - قانونی در جهت شکل‌گیری موفق دولت محلی در ایران:

- ۱- کاهش قدرت در مرکز و خواست حاکمیت و لایه‌های قدرت برای تمرکززدایی و ایجاد دولت محلی.
- ۲- تغییر قانون اساسی در برخی موارد؛ زیرا ساختار قانون اساسی ما اساساً متمرکز است.
- ۳- در بحث مثلث (ملت - حکومت - سرزمین) که به‌عنوان سه عنصر جدایی‌ناپذیر در جغرافیای سیاسی می‌باشند، همیشه ما این‌گونه بیان کرده‌ایم که ملت اراده خود را از طریق انتخابات به حکومت منتقل می‌کند و برای اداره سرزمین و مکانیزم حکومت مردسالارانه واقعیت پیدا می‌کند. حال چرا ما این‌گونه به این قضیه نگاه نکنیم که (حکومت - ملت - سرزمین) حکومت بخشی از قدرت خود را برای اداره سرزمینشان به مردم واگذار کند؛ که در واقع همان توزیع فضایی قدرت و درگیر کردن در اداره امور کشور است.

نیوی، مصطفی. (۱۳۵۲). تمرکز و عدم تمرکز اداری و سیاسی در ایران، دانشگاه فردوسی مشهد.

نظریان، اصغر. (۱۳۹۲). پویایی نظام شهری ایران، انتشارات متبکران؛ پیشروان، تهران.

ویسی، هادی. (۱۳۹۲). درآمدی بر دولت محلی، نشر سمت.

ویسی، هادی؛ احمدی پور، زهرا؛ قالیباف، محمدباقر. (۱۳۹۱). آسیب‌شناسی دولت محلی (مطالعه موردی: شورای اسلامی کلان‌شهرهای ایران). مدرس علوم انسانی - برنامه‌ریزی و آمایش فضا، شماره ۲، دوره ۱۶.

Flett, P. (2001), "The role of Quality in the Management of Projects", PhD thesis, University of Stirling.

Gamper, A. & Palermo, F, 2011, "Federalism, local government and policy-making, Federal Governance, vol. 8 no. 3, pp. 1-4.

Senge, P.M. (1990), The Fifth Discipline, The art and practice of the learning organization. First ed, Doubleday, USA.

Steytler, N. Republic of South Africa, April 11, 2006, The place and role of local government in federal systems, Konrad-Adenauer-Stiftung.

سامتی، مرتضی؛ رسانی، محسن؛ معلمی، مژگان. (۱۳۸۶). تمرکززدایی و منافع تشکیل دولت‌های محلی از منظر افزایش کارایی، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۷۸، صص ۱۵۱-۱۲۳.

شکوئی، حسین. (۱۳۸۶). اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا (جلد اول)، انتشارات گیتاشناسی.

شکیبا مقدم، محمد. (۱۳۸۴). مدیریت سازمان‌های محلی و شهرداری‌ها برای دانشجویان رشته مدیریت دولتی، نشر میر.

طاهری، ابوالقاسم. (۱۳۷۳). اداره امور سازمان‌های محلی (رشته مدیریت)، دانشگاه پیام نور.

طاهری، ابوالقاسم. (۱۳۷۵). حکومت‌های محلی و عدم تمرکز، نشر قومس.

قالیباف، محمدباقر. (۱۳۸۰). بررسی تحلیلی سیر تکوین نهادهای محلی ایران در دوران معاصر و ارائه الگوی مناسب، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس تهران، دانشکده علوم انسانی.

قالیباف، محمدباقر؛ شوشتری، محمدجواد. (۱۳۹۲). تأثیر فرهنگ سیاسی بر مشارکت شهروندان در حکومت محلی (مطالعه موردی: تهران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۲، دوره ۴۵، صص ۸۲-۶۹).

قبادی، نسرين. (۱۳۹۱). چالش‌های تأمین مالی دولت‌های محلی و راهکارهای مقابله با آن (مطالعه موردی: دولت‌های محلی)، مجله اقتصادی - دو ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۱۱ و ۱۲، صص ۸۲-۵۳.

مدیرشانه چی، محسن. (۱۳۷۹). تمرکزگرایی و توسعه نیافتگی در ایران معاصر، خدمات فرهنگی رسا.

مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری. (۱۳۸۰). الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، فصل‌نامه مدیریت شهری

معلمی، مژگان. (۱۳۸۹). تمرکززدایی و شکست در تدارک کالاهای عمومی ملی توسط دولت‌های محلی: با استفاده از رهیافت تئوری بازی‌ها، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۹۱، صص ۲۱۹.

مقیمی، سید محمد. (۱۳۹۰). اداره امور حکومت‌های محلی و مدیریت شوراها و شهرداری‌ها، انتشارات سمت.

میرحیدر، دره؛ ذکی، قربانعلی. (۱۳۸۱). بررسی نظام جغرافیایی - سیاسی در ایران از طریق توسعه نهادهای محلی، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۲، صص ۶۴-۴۹.

مختاری، قاسم، ۱۳۸۸، مقدمه‌ای بر نگرش سیستمی،